

Boček, Vít

Language Typology and Universals / STUF – Sprachtypologie und Universalienforschung. Volume 74. Issue 1. Special Issue: The Alps as a linguistic area

Linguistica Brunensia. 2021, vol. 69, iss. 2, pp. 75-79

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/LB2021-2-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144780>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Language Typology and Universals / STUF – Sprachtypologie und Universalienforschung. Volume 74. Issue 1. Special Issue: The Alps as a linguistic area.

Eds. Livio Gaeta – Guido Seiler. Berlin – Boston: Walter de Gruyter. 2021. 216 s.

ISSN 1867-8319¹

Hledání jazykových svazů nebere konce. Nedávný seznam dosud uvažovaných Sprachbundů, rovnou deklarovaný jako pouze výběrový, obsahoval už povážlivých 75 položek (CAMPBELL 2017, 20–22). Chyběl v něm mimo jiné odkaz na alpský jazykový svaz, na jehož existenci se již nějakou dobu pomýšlí, zejména v pracích L. Gaety a G. Seilera (srov. GAETA 2018, SEILER 2004). Právě tyto dva badatelé nyní připravili jako první číslo 74. ročníku časopisu Sprachtypologie und Universalienforschung svazek, který se na tuto problematiku zaměřuje. Obsahuje osm textů, ohledávajících kontakt germánských, románských a slovanských jazykových variet v alpském prostoru.

V úvodním textu (*A specter is haunting Europe: the Alps as a linguistic area?*; s. 1–16) hostující editoři tohoto čísla nastiňují, jak lze alpský prostor z areálovělingvistického hlediska zkoumat: poukazují na specifika zkoumání areálových jevů ve vysokohorských oblastech (jazykově konzervativní variety v horách a centra inovace v okolních nížinách; to je myšlenka J. Nicholsové), rozlišují dva druhy jazykového kontaktu (jednosměrný z jedné jazykové variety do druhé a obousměrný spočívající podle nich v inovacích vysvětlitelných na základě jazykového kontaktu v alpském regionu, sdílených jazykovými varietami různé genetické příslušnosti a vyskytujících se méně nebo vůbec v nealpských varietách těchto jazykových rodin) a uvádějí pro ně formou krátkých studií příklady (auxiliár ‚přijít‘ pro pasivum ve walterské němčině jako výsledek jednosměrného vlivu románských variet oproti auxiliáru ‚jít‘ se stejnou funkcí tamtéž jako výsledku obousměrné podpory kontaktujících germánských a románských variet; společná inovace alpských germánských a románských variet spočívající ve vyjadřování dativu kombinací koncovky s předložkou). Nakonec přidávají anotace zbylých šesti příspěvků čísla.

V následujícím textu zkoumají B. Alber (ová), J. Kokkelmans a S. Rabanus změnu *s > š* před konsonantem v jazykových varietách východních Alp (*Preconsonantal s-retraction in the Alps: Germanic, Romance, Slavic*; s. 17–38). Na základě vlastního terénního průzkumu, existujících nářečních atlasů slovníků jednotlivých variet podrobně roztřídí získaná data a dospívají k tomu, že zkoumaný jev se vyskytuje ve všech germánských varietách, sursilvánské rétorománštině a ladinštině (všude před všemi konsonanty na začátku slova a pouze před okluzivami uprostřed slova, s blokací na hranici morfémů a jako produktivní rys uplatňující se i u nových výpůjček), zatímco v ostatních románských varietách ani ve slovinštině není přítomen. Rozdíly v doložení jevu vysvětlují tak, že ve varietách, kde se vyskytuje, se tak děje díky staršímu vnitřnímu hláskovému vývoji. Kontaktové působení přijímají autoři jen jako případnou sekundární

¹ Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

podporu. Z těchto důvodů pak nechtějí vidět zkoumanou retrakci jako rys alpského jazykového svazu. Na jednu stranu je to analýza potěšující, protože počítá (byť ne příliš reflektovaně) se souhrou externích a interních faktorů při průběhu jazykové změny. Na druhou stranu vede vlastně k jinému pojetí jazykového svazu, než bylo představeno v předchozím příspěvku, kde se o tom, že za konvergenční rys je možno považovat jen takovou sdílenou inovaci, která nemá žádnou oporu ve vnitřních dispozicích jazyků, nehovořilo (a dodejme, že oprávněně, neboť takové užší vymezení může těžko vést k smysluplným výsledkům).

V příspěvku s nicneříkajícím názvem (*Different sources of convergent patterns in the Alps*; s. 39–71) se G. Bernini zaměřuje na výzkum jevu, který nazývá částicová slovesa (“particle-verbs”) a jímž myslí spojení slovesa s částicí, jež pochází z adverbia místa, do společné konstrukce. Na datech extrahovaných z jazykového atlasu Itálie a jižního Švýcarska ukazuje jednak vyšší přítomnost tohoto rysu ve střední a severní Itálii oproti zbytku Itálie, jednak a především jeho vyšší přítomnost na severních a jižních svazích centrálních Alp a jižních svazích východních Alp oproti ostatním alpským oblastem. První skutečnost vysvětluje větším repertoárem zdrojových adverbíí místa v horských dialektech (autor jej odvážně spojuje s mimojazykovými skutečnostmi: reflexem života ve vyšší nadmořské výšce a u řek v horských údolích má být přesnější prostorová deixe v jazyce mluvčího), druhou pak kontaktem románských variet s germánskými varietami na příslušných územích (autor počítá s nezávislým vznikem zkoumaného rysu na germánské a románské půdě, ale s následnou podporou). Dodejme ještě, že v tomto příspěvku se relativizuje zase jiný postulát z úvodního textu svazku: ukazuje se, že zkoumaný rys se v některých oblastech šířil spíše z horských oblastí do nížin než naopak.

M. Angster a L. Gaeta nabízejí dvě případové studie týkající se výzkumu slovesného systému germánských variet zachovaných – vzájemně izolované – na jižní straně Alp (*Contact phenomena in the verbal complex: the Walser connection in the Alpine area*; s. 73–107). Ukazují, jak se tyto walserské variety němčiny patrně díky kontaktu s varietami románskými odlišují od spisovné němčiny v kauzativních konstrukcích a konstrukcích vyjadřujících průběhovost. Speciální pozornost přitom věnují Greschòneytitsch, jazykové varietě v lokalitě Gressoney, v níž došlo ke vzniku kauzativní částice *tònz* a gramatikalizaci adverbia *eister* jako příznaku průběhovosti. Co do pojetí jazykového svazu vycházejí autoři z prací Campbellových a Muyskenových, v nichž se rozlišují cirkumstancialistický přístup, vhodný pro výzkum středně velkých územních celků (víceméně prosté katalogizování rysů, v tomto případě všechny walserské variety vůči standardní němčině), a historický přístup, vhodný pro výzkum menších lokalit (diachronní vysvětlování zjištěného stavu, v tomto případě gramatikalizační jevy v Greschòneytitsch).

Také další příspěvek se zaměřuje na progresivní konstrukce, ale tentokrát v románských jazycích alpského prostoru, tedy ve varietách rétorománských, ladinských a furlánských, s přesahy k italským (*Progressive periphrases in language contact: Assessing morphosyntactic variation in an Alpine area*; s. 109–127). R. Maraffino zde představuje výsledky svého terénního průzkumu v jednotlivých vybraných lokalitách, třídí jednotlivé typy konstrukcí místně i co do frekvence, a podává tak podrobný popis tohoto jevu, i ve srovnání s tím, jak je zazname-

nán ve starší literatuře. Existence různých konstrukcí s různou frekvencí napříč zkoumanými varietami ji vede k závěru, že se může jednat o rys spolukonstituující alpský jazykový svaz. Ten chápe víceméně v tom vymezení, jak byl načrtnut v úvodním textu svazku. Jen je zde možno dodat, že požadavek, aby se jednalo o kontakt ne úzce geneticky příbuzných útvarů, je v tomto případě naplněn jen s jistou licencí.

Text O. Schallerta a E. Bideseho přináší pro potěchu čomskyánům rozbor alpských germánských a románských variet, v nichž je v docela hojně míře k nalezení porušování doubly-filled-COMP filtru (*Doubly-filled COMPs in Alpine varieties: A contrastive study on embedded questions in Germanic and Romance*, str. 129–161). Autoři dospívají k názoru, že rozdíly mezi varietami v konkrétním způsobu realizace jsou zde tak velké, že nelze pomýšlet na interpretaci tohoto jevu jako kontaktového. Zdá se, že autorům jde vůbec právě jen o samo vnitrojazykové vysvětlování tohoto rysu a na platformě zabývající se jazykovým kontaktem se ocitli spíše náhodou. Černobílé vidění světa se zde vyjevuje například při konstatování, že pojetí porušování doubly-filled-COMP filtru coby konvergenčního alpského rysu je oslabeno existencí tohoto jevu v jiných jazycích, například v arabštině a hebrejštině (str. 131); autoři se snad skutečně domnívají, že vznikne-li jistý jev v některém jazyce světa z interních dispozic jazyka, má to nějakou relevanci pro zvažování, zda se tentýž jev mohl vyvinout někde daleko jinde u geograficky sousedících variet jako kontaktového...

Následující článek se jako jediný příspěvek čísla podrobně zabývá slavistickým materiálem (*Slavic Alpine micro-varieties as part of an "Alpensprachbund"?*; s. 163–184). M. Pila se v něm zaměřuje podobně jako první dílčí studie v úvodním textu na pasivum tvořené pomocným slovesem „přijít“, ale pozornost věnuje především slovanským varietám na území Itálie: jednak alpským varietám slovinštiny, totiž rezijánštině a korutanské slovinštině, jednak moliské chorvatštině z jižní Itálie. U všech podrobně popisuje místo tohoto jevu v jazykovém systému (jeho funkci a distribuci), a tedy i podobnosti a rozdíly mezi jednotlivými varietami. Vše rámuje stručnějším popisem tohoto rysu v italštině a alemanských a bavorských dialektech němčiny (hezky přitom odhaluje mýtus přítomnosti tohoto pasiva obecně v bavorštině, rozšířený v obecněkontaktoлогических pracích). U germánských a slovanských variet konstatuje zjevný původ zkoumaného jevu v románských varietách, ale situaci interpretuje zdrženlivě nikoli jako záležitost alpského svazu, ale jednosměrné kontaktové působení, což je opět trochu posunuté vnímání „svazovosti“, než jak je vymezeno v úvodním textu.

Poslední studie čísla mluví opět čomskyánštinou a věnuje se rozdílům alpských germánských a románských variet oproti standardní němčině a italštině, co se týče parametru nulový subjekt a s ním souvisejících dalších parametrů, zejména chování vůči that-trace filtru (*Language synchronization north and south of the Brenner Pass: modeling the continuum*; s. 185–216). E. Bidese se tentokrát spojil s A. Tomaselli(ovou). Autoři nejprve podávají velmi cenný přehled všech jazykových jevů, které dosud byly navrženy jako rysy alpského jazykového svazu. Poté podrobným rozbořem ukazují, že výše zmíněné rozdíly, konkrétně lexikalizace pronominálního subjektu, ale zároveň gramaticky korektní průchod that-trace filtrem v germánských i románských varietách, představují pouze povrchovou shodu těchto dvou skupin, zatímco hloubkově se jedná o systémovou odlišnost. V podstatě se tím z generativních pozic

přiblížili tomu, co je v mainstreamové funkcionalisticky pojímané kontaktové lingvistice běžně diskutováno jako rozdílné systémové ukotvení konvergenčního jevu v kontaktujících jazycích, a tedy jako vysvětlení neúplné shody v tomto rysu mezi oběma jazyky. V závěru ještě autoři odvážně koreluji svou koncepci s vlnovou teorií.

Jak je patrné z našeho přehledu, v jednotlivých textech se na otázku jazykového svazu obecně, a tedy i alpského svazu konkrétně, pohlíží z různých pozic. Dobře to odpovídá různým směrům areálové lingvistiky, a tak se čtenář i po přečtení této publikace může zamýšlet nad různými pokusy vypořádat se s nesnadno definovatelným pojmem jazykový svaz pomocí pojmových dichotomií, zohledňujících buď areálové shody ne nutně dané kontaktem a areálové shody dané kontaktem (srov. naposledy SOBOLEV 2021, 298 s pojmy *language area* versus *Sprachbund*), nebo pracujících s kritériem rozdílné těsnosti kontakto- vých vazeb (srov. již dříve URBAN 2007 s rozlišením širšího pojmu *linguistic area* jako oblasti, kde jsou společné shody dané přejímáním obecně, tudíž například i jen shody lexikální, a pojmu *linguistic league* jako území, kde se přejímání týká i gramatických struktur a vliv je vícesměrný). V každém případě zůstává povinnou četbou pro každého, kdo se chce zabývat areálovou lingvistikou, kritický příspěvek van Pottelbergeho k otázce konstruování jazykových svazů, který právě slaví 20 let, aniž by se zdálo, že byla v areálové lingvistice vyslyšena některá z jeho varování (POTTELBERGE 2001).

Pokud jde o jazykový svaz alpský, je škoda, že nedošlo k soustředěnějšímu společnému promyšlení jednotlivých témat. Přehled uvažovaných „alpinismů“ by se bývalo hodilo uvést spíše na začátku svazku jako svého druhu výzkumný program než ne příliš viditelně v posledním příspěvku. Najdou se dvojice textů, které rozebírají tentýž jev v různých jazykových varietách (srov. analýzy pasiva s „přijít“) nebo různé příbuzné jevy (progresivní konstrukce), ale vzájemně na sebe neodkazují a jejich autoři ani blíže nereflktují výsledky příbuzných studií. Co se týče zkoumaného materiálu, vlastně ve všech případech se jedná o dialektologické práce, zkoumající nářeční kontakt. Nabízí se proto i další úvaha, totiž zda při zkoumání takového kontaktu nehovořit spíše o nářečním svazu. Pojmy jako *Dialektbund* a *dialect convergence area* se již dříve objevily, byť častěji pro kontakt nářečí jednoho a téhož jazyka (srov. FILPULLA 2004) a ne tolik pro kontakt nářečních variet různých jazyků (srov. však nyní KYRIAZIS 2016 zkoumající řecké, albánské a arumunské dialekty v Albánii jako nářeční svaz představující součást širšího balkánského jazykového svazu). Byla by to možná cesta z jisté teoretické rozbředlosti areálové lingvistiky umožňující vidět jazykový svaz téměř kde libo.

LITERATURA

- CAMPBELL, Lyle. 2017. Why is it so Hard to Define a Linguistic Area? In: HICKEY, Raymond, ed. *The Cambridge Handbook of Areal Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 19–39.
- FILPULLA, Markku. 2004. Dialect convergence areas or “Dialektbünde” in the British Isles. In: LENZ, Alexandra N. – RADTKE, Edgar – ZWICKL, Simone, eds. *Variation im Raum – Variation in Space*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 177–188.

- GAETA, Livio. 2018. Im Passiv sprechen in den Alpen. *Sprachwissenschaft* 43 (2), 221–250.
- KYRIAZIS, Doris. 2016. Ta ellinika idiomata tis notias Alvanias ypo to fos tis valkanikis glossologias. Proforiki anakoinosi sto Diethnes Synedrio gia tis Glossikes Epafes sta Valkania kai ti Mikra Asia. Noemvris 2016, Thessaloniki.
- POTTELBERGE, Jeroen van. 2001. Sprachbünde: Beschreiben sie Sprachen oder Linguisten? *Linguistik online* 8 (1). Online: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/978/1636>.
- SEILER, Guido. 2004. Gibt es einen Alpensprachbund? In: OTT, Peter – GLASER, Elvira – SCHWARZENBACH, Rudolf, eds. *Alemannisch im Sprachvergleich*. Stuttgart: Steiner, 485–493.
- SOBOLEV, Andrey N. 2021. Balkan Sprachbund Theory as a Research Paradigm. In: SOBOLEV, Andrey N., ed. *Between Separation and Symbiosis. South Eastern European Languages and Cultures in Contact*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 285–314.
- URBAN, Mateusz. 2007. Defining the linguistic area/league: An invitation to discussion. *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* 124, 137–159.

Vít Boček

Czech Language Institute of the CAS, v. v. i.

Veveří 97, 602 00 Brno

Czech Republic

vitbocek@gmail.com

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.